

Iran's legislative criminal policy against environmental crimes in the oil and gas sector

Mohammad Qalandar¹

Received: 30 April 2023

Mehdi Shabanzadeh²

Reception: 31 July 2023

Maryam Safai³

Abstract:

Environmental protection is of vital importance in the present era. The oil and gas industry, as one of the main pillars of the Iranian economy, has a significant potential to cause pollution and environmental destruction. Environmental crimes in this area, due to their destructive and long-term effects on human health and ecosystems, double the need to adopt efficient criminal policies. This doctoral thesis focuses on "Iran's criminal policy (legislative, judicial, participatory) against environmental crimes in the oil and gas sector" and examines various aspects of this issue. The objectives of this research are to examine the laws and regulations related to environmental crimes in the oil and gas sector in Iran; analyze the judicial practice in dealing with these crimes; evaluate the role of government, non-government institutions and the public in preventing and combating environmental crimes in this area; and provide solutions to improve the effectiveness of Iran's criminal policy against environmental crimes in the oil and gas sector. The present research was conducted using qualitative research methods and descriptive, legal, and comparative nature. Library resources, government documents, interviews with experts and specialists, and review of relevant judicial cases were used to collect information. The research findings indicate that the existing laws and regulations in Iran to combat environmental crimes in the oil and gas sector are incomplete and scattered.

¹PhD student, Department of Criminal Justice and Criminology, Bushehr Branch, Islamic Azad University, Bushehr, Iran.

²Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Bushehr Branch, Islamic Azad University, Bushehr, Iran

³Assistant Professor of Law Department, Bushehr Branch, Islamic Azad University, Bushehr, Iran

<http://doi.org/10.30510/pscci.2025.497238.1192>

سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال جرایم زیست محیطی در حوزه نفت و گاز

محمد قلندر^۱

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۱۰

مهدی شعبان زاده^۲

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۶/۰۶

مریم صفایی^۳

چکیده

حفاظت از محیط زیست در عصر حاضر از اهمیت حیاتی برخوردار است. صنعت نفت و گاز، به عنوان یکی از ارکان اصلی اقتصاد ایران، پتانسیل قابل توجهی برای ایجاد آلودگی و تخریب محیط زیست دارد. جرایم زیست محیطی در این حوزه، به دلیل اثرات مخرب و بلندمدت آنها بر سلامت انسان و اکوسیستم‌ها، ضرورت اتخاذ سیاست‌های جنایی کارآمد را دوچندان می‌کند. این رساله دکتری با تمرکز بر "سیاست جنایی ایران (تقنینی، قضایی، مشارکتی) در قبال جرایم زیست محیطی در حوزه نفت و گاز" به بررسی ابعاد مختلف این موضوع می‌پردازد. اهداف این پژوهش بررسی قوانین و مقررات مرتبط با جرایم زیست محیطی در حوزه نفت و گاز در ایران؛ تحلیل رویه قضایی در رسیدگی به این جرایم؛ ارزیابی نقش نهادهای دولتی، غیردولتی و مردم در پیشگیری و مقابله با جرایم زیست محیطی در این حوزه و ارائه راهکارهایی برای ارتقای اثربخشی سیاست جنایی ایران در قبال جرایم زیست محیطی در حوزه نفت و گاز، است. پژوهش پیش روی، با استفاده از روش‌های تحقیق کیفی و ماهیت توصیف، حقوقی، و تطبیقی انجام شده است. برای جمع‌آوری اطلاعات از منابع کتابخانه‌ای، اسناد و مدارک دولتی، مصاحبه با کارشناسان و متخصصان و بررسی پرونده‌های قضایی مرتبط استفاده شده است. یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که قوانین و مقررات موجود در ایران برای مقابله با جرایم زیست محیطی در حوزه نفت و گاز ناقص و پراکنده هستند. **واژگان کلیدی:** سیاست جنایی، سیاست مشارکتی، جرایم زیست محیطی، کشور ایران، نفت و گاز

^۱ دانشجوی دکتری گروه جزا و جرم‌شناسی، واحد بوشهر دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران.

^۲ استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران

^۳ استادیار گروه حقوق، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران

۱. مقدمه

اهمیت حفاظت از محیط زیست در عصر حاضر بر هیچ کس پوشیده نیست. با صنعتی شدن جوامع و افزایش بهره‌برداری از منابع طبیعی، به ویژه در حوزه نفت و گاز، چالش‌های زیست‌محیطی به یکی از جدی‌ترین دغدغه‌های جهانی تبدیل شده است. صنعت نفت و گاز، به عنوان یکی از صنایع کلیدی در تأمین انرژی، نقش بسزایی در اقتصاد بسیاری از کشورها ایفا می‌کند. با این حال، فعالیت‌های این صنعت اگر به درستی مدیریت نشود، می‌تواند آثار مخرب جبران‌ناپذیری بر محیط زیست وارد کند.

در این پژوهش، تلاش شده است تا سیاست جنایی ایران در قبال جرایم زیست‌محیطی ناشی از فعالیت‌های حوزه نفت و گاز مورد بررسی قرار گیرد. هدف اصلی این تحقیق، شناسایی چالش‌ها و موانع موجود در نظام کیفری ایران برای مقابله مؤثر با این جرایم و ارائه راهکارهایی جهت بهبود این نظام است. در این راستا، ابتدا به بررسی مبانی نظری سیاست جنایی و تعریف دقیق جرایم زیست‌محیطی در حوزه نفت و گاز پرداخته شده است. سپس، با مروری بر اسناد و قوانین بین‌المللی و داخلی مرتبط با این موضوع، به ارزیابی سیاست جنایی تقنینی ایران پرداخته شده است. در ادامه، رویه قضایی ایران در رسیدگی به این گونه جرایم و چالش‌های موجود در این حوزه مورد تحلیل قرار گرفته است. همچنین، نقش نهادهای دولتی، غیردولتی و مردم در پیشگیری و مقابله با این جرایم و میزان مشارکت آنها مورد بررسی قرار گرفته است.

در نهایت، با توجه به یافته‌های پژوهش، پیشنهاداتی برای ارتقای اثربخشی سیاست جنایی ایران در قبال جرایم زیست‌محیطی در حوزه نفت و گاز ارائه شده است. این پیشنهادات شامل اصلاح و تکمیل قوانین و مقررات، تقویت ضمانت اجرایی قوانین، تخصصی کردن رسیدگی به این گونه جرایم، ارتقای دانش قضات و جلب مشارکت بیشتر نهادهای دولتی، غیردولتی و مردم است.

محیط زیست مجموعه‌ای از عوامل فیزیکی و خارجی و موجودات زنده که با هم در کنش می‌باشند تشکیل می‌شود و بر رشد و نمو و رفتار موجودات تأثیر می‌گذارند. به این خاطر در تقابل استفاده از محیط زیست بین انسان و طبیعت عدم استفاده صحیح یا بی‌رویه موجب بهم خوردن نظم طبیعی می‌گردد در این پژوهش سعی بر آن است نحوه استفاده از صنعت نفت و گاز و آثار مخرب استفاده بی‌رویه و غیر

اصولی در تعارض با حقوق زیست محیطی بررسی گردد و نحوه برخورد با این مسایل از منظر سیاست جنایی ایران در بحث کیفری و همچنین نحوه جبران خسارت مورد نقد و بررسی واقع گردد. حفاظت از محیط زیست در قرن بیست و یکم به عنوان یکی از هشت هدف توسعه هزاره و یکی از سه پایه ی توسعه پایدار شناخته می شود آنچه که به عنوان محیط زیست شناخته می شود عوامل زیستی و غیر زیستی (فیزیکی و شیمیایی) که به زندگی یک فرد یا گونه تاثیر می گذارد و همچنین از آن تاثیر می پذیرد و این تعریف به انسان و فعالیت های او مرتبط می گردد؛ به این خاطر مجموعه ای از عوامل طبیعی کره زمین همچون آب و هوا و خاک گیاهان و غیره که انسان را احاطه می کنند خلاصه می گردد براساس گزارش هایی از سازمان همکاری اقتصادی و توسعه در سال ۲۰۰۱ تقریباً تمامی عوامل تشکیل دهنده محیط زیست تحت تاثیر فعالیت های انسان قرار گرفته اند که یکی از فعالیت های منحصر به فرد انسانی در بحث اکتشاف و استخراج و بهره برداری و تولید و توسعه نفت و گاز است که به مرور زمان به یک بحران جدی نه تنها در سطح منطقه ای بلکه با توجه به تاثیرات مخرب و غیر قابل پیش بینی بر کره خاکی تمامی نقاط جهان را تحت تاثیر قرار می دهد گرم شدن زمین و از بین رفتن منابع آب و از بین رفتن زیست بوم در تائر با فعالیتها صنعت نفت و گاز از مهمترین موارد تاثیر پذیری در این حوزه است همچنین اقامت در مناطق مجاور با آلاینده ها ریسک ابتلا به سرطان ریه و کبد مشکلات ناباروری و عقیم شدن و سقط جنین و تولد نوزادان دارای اختلالات زنتیکی رو به افزایش است در اقع مار و ارقام ارایه شده در خوش بینانه ترین حالت بیانگر این واقعیت است که الاینده ها در مرز هشدار هستند به همین خاطر، بررسی علمی موضوع واگاهی بخشی جوامع بشری از خصایص ورود دکترین به این حوزه صنعتی است. با توجه به اینکه محیط زیست شامل محیط زیست انسانی، محیط زیست جانوری، محیط زیست گیاهی، محیط زیست غیر جانوری (آب، هوا، خاک) می گردد آنچه که موضوع اصلی بحث قرار گرفته است محیط زیست در بحث غیر جانوری و الاینده ها است که به آب و خاک و هوا و به طور کلی کره زمین اثرات غیر قابل انکاری می گذارد و خسارت جبران ناپذیری به محیط زیست وارد می سازد. از انواع خسارت به محیط زیست در بحث آلاینده ها مهمترین موضوعی است که جلوه می نماید و در این خصوص ماده ۹ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۸ در بحث آلودگی ها چنین بیان می دارد اقدام به هر عملی که موجبات آلودگی محیط زیست را فراهم نماید ممنوع است منظور از آلوده ساختن بخش،

آمیختن مواد خارجی به آب هوا و خاک به طوری که کیفیت فیزیکی و شیمیای آن یا زیان آور به حال انسان یا سایر موجودات زنده باشد و یا توجه به این تعریف می‌بایست منابع آلودگی را بررسی کرد که دو قسم است:

۱. منابع طبیعی که شامل فوران آتشفشان و زلزله و سیل است؛

۲. منابع مصنوعی که عوامل متعددی دارد.

به این خاطر موضوع بحث حوزه نفت و گاز است که در بحث استفاده از منابع مهم انرژی اثرات مخربی را به محیط زیست وارد می‌سازد و در اقسام آلودگی به ۷ مورد مهم می‌توان اشاره نمود: ۱. هوا ۲. آب ۳. خاک ۴. صوتی ۵. حرارتی ۶. نفتی ۷. رادیواکتیو.

به این خاطر با توجه به حساسیت موضوع می‌بایست به صورت اصولی مورد بررسی قرار گیرد و جهت حمایت از محیط زیست که بالتبع ادامه حیات بشری و موجودات زنده به استفاده صحیح از این منابع است در جایگاه تقنین و تحکیم باید به نحو علمی و دقیق ورود کرد در حقوق ایران به صورت متفرقه و کلی به حمایت از محیط زیست پرداخته است که جامع و مانع نیست.

مفهوم شناسی و مبانی نظری

تفکر مخاطره محور در دانش مخاطرات عاملی است که به موجب آن می‌توان در زمینه حفاظت از آینده اقدام کرد.^۱ به عنوان مثال می‌توان به فعالیت پیشگیرانه دادستان های اهواز، آبادان و عسلویه در زمینه کاهش آلودگی هوای ناشی از پالایشگاههای مستقر در این شهرها اشاره کرد. دلیل این اقدام اثرهای زیست محیطی و تهدیدکننده سلامت شهروندان به عنوان توجیه این اقدام قضایی بیان شده است. بر این اساس، با توجه به جایگاه ایران در حوزه مهمی چون استحصال نفت و گاز، مقابله با هدف قربانی نشدن سلامت انسان و محیط زیست در برابر چنین فعالیت‌های سودجویانه ای اهمیت چشمگیری دارد. صنعت نفت و گاز از همان روزهای نخستین پیدایش دارای ابعاد و اثرهای زیست محیطی متعددی بر جوامع طبیعی و انسانی بوده است. در مراحل مختلف اکتشاف، حفاری، استخراج، بهره‌برداری، انتقال، ذخیره‌سازی، نقشه‌برداری، زمین شناسی،

۱. رک: مقیمی، ابراهیم، دانش مخاطرات (برای زندگی با کیفیت بهتر).

حفاری، احداث و توسعه تأسیسات، تصفیه و پالایش، توزیع، صادرات و واردات فراورده‌های نفتی و در نهایت مصرف نفت و گاز می‌توان به تأثیر مواد و محصولات نفتی بر ایجاد و افزایش انواع آلودگی‌ها و مشکلات زیست‌محیطی اشاره کرد.^۲ نشت و سرازیری روزانه هزاران لیتر نفت در دریاها و اقیانوس‌ها، تخریب اراضی و تغییر کاربری‌های ناشی از عبور لوله‌های نفت و گاز، آلودگی‌های متعدد ناشی از حفاری و انفجار سکوها، آلودگی‌های ناشی از خودروها، تنها بخشی از مخاطرات و عوارض منفی استفاده از هیدروکربن‌هاست. این موضوع مستلزم به‌کارگیری تدابیر مختلفی است که حقوق‌کیفری با اصطلاح پیشگیری درصدد جلوگیری از تحقق آنهاست، زیرا مخاطرات مختلف ناشی از فعالیت‌های مرتبط با صنعت نفت و گاز، گاه در قالب جرایمی چون تخریب محیط زیست قرار می‌گیرند و گاه عنوان مجرمانه خاصی ندارند، از این حیث، بحث پیشگیری از آنها، خواه به عنوان جرم و خواه به عنوان مصادیقی از انحرافات زیست‌محیطی واجد جایگاه مهمی است. البته بهره‌برداری از مخازن نفت و گاز هیچ‌گاه بدون اثرهای جانبی اکولوژیکی صورت نگرفته است؛ نشت مواد آلوده کننده، آسیب رساندن به زمین‌های اطراف، آتش‌سوزی و آلودگی آب و هوا در نقاط مختلف مشاهده شده‌اند. مواردی چون تبعات و پیامدهای اجتماعی ناشی از اجرای پروژه‌ها به‌ویژه در مناطق دورافتاده، توجه کارشناسان و مسئولان را به خود جلب کرده است. صنعت نفت و گاز جهان مدت زمان طولانی است که برای حفاظت از محیط زیست دست به کار شده و به نتایج درخور توجهی نیز نائل آمده است؛ اما باید توجه داشت که همواره می‌توان به پیشرفت‌های بیشتری دست یافت. گستردگی فعالیت مرتبط با صنعت نفت و گاز نیز خود حاکی از گستردگی آثار مخرب و مخاطرات ناشی از این فعالیت‌هاست. چنانچه در روند فعالیت‌های صنعت نفت و گاز قوانین زیست‌محیطی نقض شده یا نادیده گرفته شوند، باید با این افعال مقابله شود. الزاماً همه پاسخ‌ها به نقض قوانین نباید پاسخ‌های کیفری باشند، حقوق کیفری در اثر تغییرات و آزمون و خطاها در گذر زمان به این مسیر دست یافته است که پیشگیری بهتر از درمان است و می‌توان به برخی از اعمال پاسخ‌های غیرکیفری داد. با توجه به این آثار و گسترش فعالیت‌های مرتبط با صنعت نفت و گاز و نیز ضرورت توجه به ملاحظات زیست‌محیطی در جریان توسعه، در این زمینه قوانین، مقررات و استانداردهای

^۲ ر.ک: مشهدی، علی (۱۳۹۳). مجموعه قوانین و مقررات محیط زیست در صنعت نفت.

متنوع و متعددی به تصویب رسیده است. امروزه در شرکت های مرتبط با نفت و گاز و دیگر منابع انرژی از نظامهای رایج مدیریت سلامت، ایمنی و محیط زیست (اچ اس ای) و نیز ارزیابی آثار زیست محیطی اجرای پروژههای نفت و گاز (ای آی ای) و رعایت استانداردهای ایزو برای اجرا و مدیریت قوانین و مقررات زیست محیطی بهره گرفته می شود. در این مقاله امکان مقابله غیرکیفری با مخاطرات ناشی از رفتارهای آلاینده محیط زیست ناشی از نفت و گاز بررسی می شود. در این زمینه معاهدات و توافق نامه هایی در جهان موجود است که عبارت اند از: معاهده استکهلم (۱۹۷۲) با هدف حذف یا کاهش تولید و استفاده از آلاینده های آلی پایدار؛ معاهده وین (۱۹۸۵) در خصوص حفظ لایه اوزون (ایران در سال ۱۹۹۰ به این معاهده پیوست)؛ معاهده مونترال (۱۹۸۷) متمم و مکمل معاهده وین (ایران در سال ۱۹۹۰ به این معاهده پیوست)؛ معاهده انتقال دوربرد و فرامرزی آلودگی هوا (۱۹۸۲)؛ معاهده بین المللی پیشگیری از آلودگی ناشی از کشتی ها (مارپل ۱۹۷۳ که با پروتکل سال ۱۹۸۷ اصلاح شد)؛ معاهده پیشگیری از آلودگی دریایی نشأت گرفته از دفع پسماند و دیگر مواد زاید، با عنوان کنوانسیون لندن (۱۹۷۲) (ایران در سال ۱۹۹۶ میلادی / ۱۳۷۵ هجری به آن ملحق شد)، معاهده بازل (در سال ۱۹۸۹ به تصویب کشورهای عضو رسید).

گفتار اول: مبانی نظری سیاست جنایی

با آنکه ضرورت ارزیابی سیاست های جنایی امری بدیهی است. به دلیل نهادینه نبودن ارزیابی در سیاست گذاری های عمومی بحث از مبانی و چرایی ارزیابی سیاست جنایی برای سیاست گذاران ایرانی ضروری و سودمند است. سیاست گذاری عمومی یکی از شاخه های نسبتاً جدید علوم سیاسی از نیمه دوم قرن بیستم میلادی به بعد و پاسخی است به نیاز جامعه برای حل مسائل و مشکلات عینی و روزمره آن در حوزه های اقتصادی، سیاسی اجتماعی فرهنگی عدالت کیفری جرم و کج روی پاسخ ها و مجازات ها و .. در میان سیاست گذاری های عمومی سیاست جنایی به عنوان دانشی که پیوند جدی با اساسی ترین حقوق انسانی دارد. از جایگاه ویژه ای برخوردار است. سیاست جنایی بنا به تعریف رایج شامل مجموعه تدابیری است که برای اداره و مدیریت بزه و انحراف توسط دولت و جامعه اتحاد میشود و مانند هر بخشی از سیاست عمومی از عوامل سیاسی اقتصادی، فرهنگی، فلسفی

انسان شناختی و... تأثیر می پذیرد^۳ این قلمرو از سیاست گذاری نیز از جهات مختلف تابع اصول بایدها و قواعد تعیین شده برای سیاست گذاری های عمومی است.

سیاست گذاری ها تابع مجموعه ای از بایسته ها در سطح مفاهیم و ساختار می باشند. از نظر ساختاری نظام سیاست گذار پایبند به الزاماتی است. این الزام ها بدون توجه به ماهیت سیاست گذاری ها (جنایی، اقتصادی فرهنگی خارجی و...) و مبانی عقیدتی آنها، شرایط شکلی و ساختاری معینی را به منظور کسب اطمینان از رعایت عقلانیت در فرایند شکل گیری سیاست ها ارائه می دهند. به عبارتی این بایسته های ساختاری سازوکارهایی عقلانی اند که روند منطقی دستیابی به سیاست های مدنظر را تعیین میکنند. رعایت این قواعد که داخلی و گاه بین المللی است، مانع شخصی شدن سیاستها نفوذ تمایلات منفعت طلبانه و اقدامات شتاب زده و بعضاً عوام فریبانه سیاست گذاران میشود. این الزامات از جمله شروط مبنایی آگاهانه شدن سیاست گذاری و قرار دادن آنها در روندی پیش بینی پذیر پیوسته کلان نگر باثبات و نظام مند است.^۴

سیاست جنایی به عنوان مجموعه ای از تدابیر، قوانین و اقدامات دولت برای مقابله با جرم و پیشگیری از وقوع آن، از اهمیت ویژه ای برخوردار است. این مفهوم در طول تاریخ دچار تحولات بسیاری شده و با تکیه بر نظریه های مختلف جامعه شناسی، فلسفه حقوق و روانشناسی، شکل کنونی خود را یافته است. مبانی نظری سیاست جنایی را می توان به دو دسته کلی تقسیم کرد:

۱. مبانی کلاسیک که بر پایه اصل آزادی اراده و مسئولیت فردی استوار است و جرم را ناشی از انتخاب آزاد انسان می داند.

۲. مبانی نوین که با نقد مبانی کلاسیک، بر عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مؤثر بر وقوع جرم تأکید دارند و به دنبال اصلاح ساختارهای اجتماعی برای کاهش جرم هستند. در سیاست جنایی نوین، مفاهیمی همچون عدالت ترمیمی، مداخله اجتماعی و حقوق بشر نقش محوری دارند. با توجه به پیچیدگی و چندوجهی بودن پدیده جرم، سیاست جنایی باید به صورت جامع و فراگیر به آن پرداخته و با استفاده

۳. دلماس، مارتی، نظام های بزرگ سیاست جنایی، ص ۲۷.

۴. رک: ایروانیان، نظریه عمومی سیاست گذاری جنایی.

از ابزارهای قانونی، اجتماعی و فرهنگی، به کاهش جرم و ارتقای امنیت اجتماعی کمک کند.

تعریف و ماهیت سیاست جنایی

ابتدا کلمه سیاست و کلمه جنایت را در علم لغت و فقه اسلام و غرب تعریف می‌کنیم. سیاست در لغت یعنی تدبیر کردن، شیوه عمل در اداره امور^۵ و جنایت در لغت یعنی بدترین نوع جرائم که معمولاً شدیدترین مجازات‌ها را دارد مثل قتل، جاسوسی و خیانت به کشور.^۶ در حقوق غرب به سنگین‌ترین جرائم جنایت می‌گویند، اما در فقه اسلامی جنایت صدماتی است که به جسم و جان انسان وارد و سبب قتل یا قطع عضو یا جرح یا منافع شود.^۷

تعریف سیاست جنایی در غرب، دو مفهوم دارد: اول: مفهوم مضیق سیاست جنایی: عبارت است از مجموعه شیوه‌های سرکوبگر که دولت در برابر جرم انجام می‌دهد.^۸ این تعریف، در واقع تعریف سیاست کیفری است و چهار مشخصه دارد: اولاً، کیفری است؛ ثانیاً، پاس‌خگو فقط دولت است؛ ثالثاً، دولت فقط با جرم مبارزه می‌کند؛ رابعاً، شیوه برخورد فقط واکنشی است. مفهوم موسع سیاست جنایی عبارت است از مجموعه شیوه‌هایی که هیئت اجتماع با توسل به آن پاسخ‌ها پدیده مجرمانه را سامان می‌دهد اعم از کیفری و غیرکیفری.^۹

بنابراین، سیاست جنایی مجموعه‌ای از تدابیر، قوانین و اقدامات هدفمند و برنامه‌ریزی شده دولت است که با هدف پیشگیری از وقوع جرم، برخورد با مجرمان و اصلاح رفتار مجرمانه اتخاذ می‌شود. این سیاست که ریشه در علوم مختلفی چون حقوق، جامعه‌شناسی، روانشناسی و اقتصاد دارد، به دنبال ایجاد تعادل بین حفظ نظم و امنیت اجتماعی و احترام به حقوق فردی است. سیاست جنایی در طول تاریخ دچار تحولات بسیاری شده و از رویکردهای سنتی مبتنی بر مجازات به سمت رویکردهای نوین مبتنی بر اصلاح و پیشگیری حرکت کرده است. این سیاست با توجه به نوع جرم، شرایط اجتماعی و فرهنگی هر جامعه و اهدافی که دنبال می‌کند،

۵. انوری حسن (۱۳۸۸)، فرهنگ سخن، ج ۲، ص: ۱۳۵۶.

۶. معلوف، لويس (۱۳۸۳)، المنجد فی اللغة، ۱۰۵.

۷. الحصری احمد (۱۴۱۳ق)، السیاسة الجناییه، ج ۳، ص: ۱۶.

۸. لازر، کریستین (۱۳۸۱)، سیاست جنایی، ص: ۹.

۹. دلماس مارتی، میری (۱۳۸۱)، نظام‌های بزرگ سیاست جنایی، ج ۱: صص ۲۱ - ۲۲.

شکل و محتوای متفاوتی به خود می‌گیرد. در واقع سیاست جنایی یک فرایند پویا و مداوم است که با توجه به تغییرات اجتماعی و ظهور جرایم جدید، نیازمند بازنگری و اصلاحات مستمر است.

اصول عمومی سیاست جنایی:

۱. اصول عمومی چهارگانه سیاست جنایی غرب چهار مورد است:

اصل ۱ - شیوه پاسخ دهی شامل برخورد کیفری و غیرکیفری (جبران خسارت و پیشگیری) هردومی شود.

اصل ۲ - پاسخ دهنده فقط دولت نیست، دولت و جامعه (جامعه مدنی و تشکل محلی..). هردو به جرم پاسخ می‌دهند.

اصل ۳ - علاوه بر جرم با انحراف هم مبارزه می‌کند.

اصل ۴ - از برخورد واکنشی صرف به برخورد پیشگیرانه و واکنشی رسیده است.^{۱۰}

سیاست جنایی در غرب یعنی تدابیر مبارزه با جرم و انحراف^{۱۱} که به آن «*criminal policy*» می‌گویند و در جرم شناسی غرب، موضوع سیاست جنایی عبارت است از دو مورد «جرم و انحراف»^{۱۲} که اصطلاحاً بدان «پدیده مجرمانه» می‌گویند.^{۱۳}

جنایت در حقوق غرب، عبارت است از بدترین نوع جرائم که سنگین ترین مجازات ها را دارد. مثل جاسوسی و خیانت به کشور.^{۱۴}

در سیاست جنایی غرب، محور اصلی پاسخ به جرم، حقوق کیفری است و اقدامات کیفری محل قوی ترین فشارها به مجرمان بوده و حضور بسیار محسوس دارد، اما

^{۱۰} . دلماس مارتی، میری (۱۳۸۱)، *نظام های بزرگ سیاست جنایی*، ج ۱، ص: ۷۸.

^{۱۱} . لازرژ، کریستین (۱۳۸۱)، *سیاست جنایی*، ص: ۲۱ به بعد.

^{۱۲} . عبدالفتاح، عزت (۱۳۷۸)، *بزه شناسی و بزه دیده شناسی*، ص: ۱۰۱.

^{۱۳} . لازرژ، کریستین (۱۳۸۱)، *سیاست جنایی*، ص: ۲۱.

^{۱۴} . استفانی گاستون و همکاران (۱۳۷۷)، *حقوق جزای عمومی فرانسه*، ص: ۶۴۴.

سایر شیوه های کنترل اجتماعی یعنی پیشگیری غیرکیفری (مثل ضمانتاجرای اداری یا غیردولتی یا انضباطی و پیشگیری اجتماعی و وضعی) پاسخ دوم به جرمند^{۱۵}.

اهداف و کارکردهای سیاست جنایی

سیاست جنایی به عنوان مجموعه‌ای از تدابیر، قوانین و اقدامات دولت برای مقابله با جرم و پیشگیری از وقوع آن، دارای اهداف و کارکردهای متعددی است. این اهداف به طور کلی به دنبال ایجاد نظم اجتماعی، حفظ امنیت و آسایش عمومی، حمایت از حقوق افراد و جامعه و اصلاح رفتار مجرمان است. سیاست جنایی با استفاده از ابزارهای قانونی، قضایی و اجتماعی، به دنبال کاهش میزان جرم، کاهش آسیب‌های ناشی از جرم و بازگرداندن مجرمان به جامعه است. در حوزه جرایم زیست محیطی، سیاست جنایی علاوه بر اهداف عمومی، به دنبال حفاظت از محیط زیست، حفظ منابع طبیعی و ارتقای کیفیت زندگی نسل‌های آینده است. با وضع قوانین کیفری خاص، ایجاد نهادهای نظارتی و قضایی تخصصی، و اعمال مجازات‌های مناسب، سیاست جنایی تلاش می‌کند تا از وقوع جرایم زیست محیطی جلوگیری کرده و مرتکبان این جرایم را مجازات کند. همچنین، سیاست جنایی با تشویق مشارکت عمومی و آگاهی‌بخشی به مردم، به دنبال ایجاد یک فرهنگ زیست محیطی پایدار است. در مجموع، سیاست جنایی در حوزه جرایم زیست محیطی، نقش کلیدی در حفظ تعادل بین توسعه اقتصادی و حفاظت از محیط زیست ایفا می‌کند.

۱-۱-۱ نظریه‌های مختلف سیاست جنایی

سیاست جنایی به عنوان مجموعه‌ای از تدابیر، قوانین و اقدامات دولت برای مقابله با جرم و پیشگیری از وقوع آن، از دیرباز مورد توجه اندیشمندان و حقوق‌دانان بوده است. نظریه‌های مختلفی در این حوزه مطرح شده که هر یک بر جنبه خاصی از سیاست جنایی تأکید دارند. این نظریه‌ها را می‌توان به دو دسته کلی کلاسیک و نوین تقسیم کرد. نظریه‌های کلاسیک بر پایه مفاهیم آزادی اراده، مسئولیت فردی و مجازات بازدارنده شکل گرفته‌اند و معتقدند که جرم نتیجه انتخاب آزاد انسان است. در مقابل، نظریه‌های نوین با نقد رویکرد کلاسیک، عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را در وقوع جرم مؤثر می‌دانند و بر اصلاح ساختارهای اجتماعی و پیشگیری از جرم تأکید دارند. نظریه‌های جامعه‌شناسی جرم، روانشناسی جرم و اقتصاد جرم از جمله نظریه‌های نوین هستند که در سیاست جنایی معاصر جایگاه

^{۱۵} . دلما س مارتی، میری (۱۳۸۱)، *نظام‌های بزرگ سیاست جنایی*، ج ۱، ص: ۲۴.

ویژه‌ای دارند.^{۱۶} در حوزه جرایم زیست محیطی، نظریه‌های نوین که بر نقش عوامل اجتماعی و اقتصادی در وقوع جرم تأکید دارند، از اهمیت بیشتری برخوردارند. زیرا جرایم زیست محیطی اغلب ناشی از فعالیت‌های صنعتی و اقتصادی است و برای مقابله با آنها، علاوه بر مجازات مرتکبین، باید به اصلاح ساختارهای اقتصادی و اجتماعی نیز پرداخت.

گفتار دوم: جرایم زیست محیطی

جرایم زیست محیطی به کلیه اعمالی گفته می‌شود که به طور مستقیم یا غیرمستقیم به محیط زیست آسیب رسانده و تعادل طبیعی آن را بر هم زنند. این جرایم می‌توانند شامل آلودگی هوا، آب و خاک، تخریب زیستگاه‌های طبیعی، تخریب لایه اوزون، تولید زباله‌های خطرناک و... باشند. اهمیت جرایم زیست محیطی از آن جهت است که این جرایم نه تنها به محیط زیست بلکه به سلامت انسان‌ها و نسل‌های آینده نیز آسیب می‌رساند. جرایم زیست محیطی در حوزه نفت و گاز نیز به دلیل ماهیت فعالیت‌های این صنایع و استفاده از مواد شیمیایی خطرناک و تولید آلاینده‌ها، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. این جرایم می‌توانند شامل نشت نفت، آلودگی آب‌های زیرزمینی و سطحی، انتشار گازهای گلخانه‌ای و... باشند. با توجه به پیامدهای گسترده جرایم زیست محیطی، تدوین سیاست‌های جنایی کارآمد و مؤثر برای پیشگیری و مقابله با این جرایم از اهمیت بالایی برخوردار است.

تعریف و مفهوم جرایم زیست محیطی

جرایم زیست محیطی به کلیه اعمالی گفته می‌شود که به طور مستقیم یا غیرمستقیم به تخریب، آلودگی یا آسیب به محیط زیست منجر شده و تعادل طبیعی آن را بر هم زنند. این جرایم شامل طیف وسیعی از رفتارهای مجرمانه از جمله آلودگی هوا، آب و خاک، تخریب جنگل‌ها و مراتع، شکار غیرمجاز، تخلیه غیرقانونی مواد زائد خطرناک و تخریب لایه اوزون می‌شود. جرایم زیست محیطی عموماً دارای ماهیت پیچیده و چندوجهی هستند و معمولاً اثرات مخربی بر سلامت انسان، تنوع زیستی و منابع طبیعی دارند. با توجه به ماهیت فرامرزی برخی از این جرایم و تأثیرات گسترده آن‌ها، حقوق کیفری زیست محیطی به عنوان شاخه‌ای از حقوق کیفری بین‌الملل، به تدوین قوانین و استانداردهای بین‌المللی برای مقابله با این جرایم پرداخته است. در حقوق داخلی کشورها نیز قوانین و مقرراتی برای پیشگیری و

^{۱۶}. فرجی، حمید، شاخصه‌های مبانی نظری سیاست جنایی اسلام، ص ۵.

مجازات جرایم زیست محیطی وضع شده است که در آن، جرایم زیست محیطی به عنوان جرایمی علیه منافع عمومی و حقوق نسل‌های آینده تلقی می‌شوند.

۲-۱-۱ دسته‌بندی جرایم زیست محیطی

جرایم زیست محیطی در حوزه نفت و گاز به دلیل تنوع فعالیت‌ها و مواد شیمیایی مورد استفاده، طیف گسترده‌ای را در بر می‌گیرد. این جرایم را می‌توان بر اساس معیارهای مختلفی دسته‌بندی کرد. از جمله این معیارها می‌توان به نوع آلودگی، مرحله فعالیت، و شدت آسیب اشاره کرد. بر این اساس، جرایم زیست محیطی در صنعت نفت و گاز را می‌توان به دسته‌های زیر تقسیم کرد:

۱. آلودگی هوا: انتشار گازهای گلخانه‌ای، ذرات معلق، ترکیبات آلی فرار و سایر آلاینده‌های هوا از منابع ثابت و متحرک صنعت نفت و گاز.
۲. آلودگی آب: تخلیه پساب‌های صنعتی، نشت نفت و فرآورده‌های نفتی به آب‌های سطحی و زیرزمینی، آلودگی آب‌های ساحلی و دریایی.
۳. آلودگی خاک: آلودگی خاک به مواد نفتی، فلزات سنگین و سایر مواد شیمیایی خطرناک در اثر نشت مخازن، عملیات حفاری و تولید.
۴. آلودگی صوتی: ایجاد آلودگی صوتی ناشی از فعالیت‌های صنعتی، تجهیزات و حمل‌ونقل در مناطق مسکونی و زیستگاه‌های حیات وحش.
۵. آلودگی رادیواکتیو: آلودگی ناشی از مواد رادیواکتیو در فرآیندهای اکتشاف، استخراج و تولید نفت و گاز.
۶. تخریب زیستگاه‌ها: تخریب زیستگاه‌های طبیعی، از بین بردن تنوع زیستی و ایجاد اختلال در چرخه‌های اکولوژیکی.

علاوه بر این، جرایم زیست محیطی در حوزه نفت و گاز را می‌توان بر اساس مرحله فعالیت نیز دسته‌بندی کرد: اکتشاف، استخراج، پالایش، حمل و نقل و دفع پسمندهای نفتی. هر یک از این مراحل می‌تولند منجر به انواع مختلفی از جرایم زیست محیطی شود. با توجه به اهمیت حفاظت از محیط زیست و پیامدهای جدی جرایم زیست محیطی در حوزه نفت و گاز، تدوین قوانین و مقررات دقیق و اعمال

مجازات‌های موثر برای مرتکبین این جرایم از اهمیت بالایی برخوردار است. فصل دوم: سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال جرایم زیست محیطی در حوزه نفت و گاز

گفتار دوم: قوانین و مقررات داخلی ایران در زمینه جرایم زیست محیطی

سیستم حقوقی ایران در سال‌های اخیر شاهد تحولات قابل توجهی در حوزه حفاظت از محیط زیست بوده است. قانونگذاری متعدد و تصویب قوانین و مقررات مختلف، گواهی بر اهمیت روزافزون این موضوع در کشور است. در این میان، جرایم زیست محیطی به عنوان یکی از مهم‌ترین چالش‌های زیست محیطی، مورد توجه قانون‌گذار قرار گرفته است. قوانینی همچون قانون مجازات اسلامی، قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع، قانون هوای پاک و قانون مدیریت پسماند، حاوی مقرراتی در خصوص جرایم زیست محیطی هستند. این قوانین، ضمن تعریف جرایم زیست محیطی، مجازات‌های مختلفی را برای مرتکبین این جرایم در نظر گرفته‌اند. با این حال، علی‌رغم وجود قوانین متعدد، همچنان نواقصی در سیستم حقوقی ایران در زمینه جرایم زیست محیطی مشاهده می‌شود که نیازمند اصلاح و تکمیل است. از جمله این نواقص می‌توان به عدم تعریف دقیق برخی از مفاهیم زیست محیطی، نبود ضمانت اجرای کافی برای اجرای قوانین، و عدم هماهنگی بین قوانین مختلف اشاره کرد. همچنین، در حوزه نفت و گاز، به دلیل ماهیت خاص فعالیت‌های این صنعت، نیاز به قوانین و مقررات تخصصی‌تری احساس می‌شود.

قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست

قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۳ یکی از مهمترین قوانین حاکم بر حوزه محیط زیست در ایران است که هدف اصلی آن حفظ، بهبود و بهسازی محیط زیست و پیشگیری و ممانعت از هرگونه آلودگی و اقدام مخرب زیست محیطی است این قانون با تاکید بر لزوم حفظ تعادل و تناسب محیط زیست، کلیه امور مربوط به جانوران وحشی و آبزیان آب‌های داخلی را نیز در حیطه شمول خود قرار داده است سازمان حفاظت محیط زیست به عنوان متولی اصلی اجرای این قانون وظیفه دارد تا با همکاری سایر دستگاه‌ها و نهادهای دولتی و غیردولتی به حفاظت از محیط زیست بپردازد این قانون با تعیین حدود اختیارات سازمان حفاظت محیط زیست و شورای عالی حفاظت محیط زیست، چارچوب قانونی لازم برای مدیریت و کنترل آلودگی‌های زیست محیطی را فراهم آورده است همچنین قانون

مذکور با پیش‌بینی ضمانت‌های اجرایی مناسب برای تخلفات زیست محیطی، موجب بازدارندگی از ارتکاب این جرایم شده است.

سایر قوانین و مقررات مرتبط با جرایم زیست محیطی

علاوه بر قوانین و مقررات کلی حفاظت از محیط زیست، در حوزه نفت و گاز نیز قوانین و مقررات اختصاصی وجود دارد که بر فعالیت‌های این صنعت نظارت کرده و از وقوع جرایم زیست محیطی پیشگیری می‌کنند. این قوانین شامل مقررات ایمنی، بهداشت و محیط زیست (HSE)، استانداردهای آلودگی هوا، آب و خاک، ضوابط بهره‌برداری از منابع نفت و گاز و همچنین قوانین مرتبط با مدیریت پسماندهای خطرناک است. در کنار این قوانین، سازمان حفاظت محیط زیست نیز با صدور مجوزهای زیست محیطی و نظارت بر فعالیت‌های صنایع نفت و گاز، نقش مهمی در پیشگیری و کنترل آلودگی‌های زیست محیطی ایفا می‌کند. با این حال، به دلیل پیچیدگی فعالیت‌های صنعت نفت و گاز و همچنین تغییرات سریع فناوری، تطبیق قوانین و مقررات موجود با این تغییرات و همچنین اجرای مؤثر آنها، همچنان یکی از چالش‌های اصلی در این حوزه است.

ارزیابی قوانین و مقررات داخلی ایران در زمینه جرایم زیست محیطی

قوانین و مقررات داخلی ایران در زمینه جرایم زیست محیطی در سال‌های اخیر شاهد تحولات قابل توجهی بوده است. با این حال، این قوانین از نظر جامعیت، شفافیت و قابلیت اجرایی همچنان با چالش‌هایی مواجه هستند. از یک سو، قوانین متعددی در این حوزه تصویب شده است که گاه با یکدیگر تعارض دارند و از سوی دیگر، برخی از مواد قانونی به دلیل ابهام یا عدم تناسب با شرایط کنونی، قابلیت اجرایی کافی ندارند. همچنین، مکانیسم‌های نظارتی و اجرایی ضعیف، موجب شده است که بسیاری از تخلفات زیست محیطی در حوزه نفت و گاز بدون مجازات باقی بمانند. از جمله مهمترین چالش‌ها می‌توان به عدم وجود یک قانون جامع و یکپارچه در زمینه محیط زیست، ناکافی بودن مجازات‌ها، عدم مشارکت موثر بخش خصوصی و سازمان‌های مردم‌نهاد در اجرای قوانین و همچنین ضعف در آموزش و آگاهی‌رسانی عمومی اشاره کرد. با توجه به اهمیت حفظ محیط زیست و منابع طبیعی، اصلاح و به‌روزرسانی قوانین و مقررات موجود، تقویت نهادهای نظارتی و قضایی و افزایش مشارکت همه جانبه در اجرای قوانین، از جمله ضروریات برای مقابله با جرایم زیست محیطی در حوزه نفت و گاز است.

گفتار سوم: چالش‌های سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال جرایم زیست

محیطی

سیاست جنایی تقنینی ایران در مواجهه با جرایم زیست محیطی در حوزه نفت و گاز با چالش‌های جدی روبرو است. از جمله این چالش‌ها می‌توان به پراکندگی قوانین و مقررات، عدم تناسب مجازات‌ها با جرایم ارتكابی، فقدان تعریف جامع و روشن از جرایم زیست محیطی، ابهام در مسئولیت کیفری شرکت‌ها، ضعف در اجرای قوانین و نظارت بر صنایع نفت و گاز، عدم توجه کافی به اصل پیشگیری و جبران خسارات زیست محیطی، و ناکافی بودن همکاری بین دستگاه‌های مختلف اجرایی اشاره کرد. این چالش‌ها موجب شده است که سیاست جنایی موجود نتواند به طور مؤثر از محیط زیست در برابر تخریب‌های ناشی از فعالیت‌های نفت و گاز محافظت کند و مجرمان را به طور کافی بازدارند. علاوه بر این، نبود ضمانت اجرایی مناسب برای اجرای احکام قضایی، عدم آگاهی عمومی از قوانین زیست محیطی و پیچیدگی‌های فنی مرتبط با این حوزه، از دیگر موانع بر سر راه مقابله با جرایم زیست محیطی در این صنعت محسوب می‌شوند. برای رفع این چالش‌ها، نیازمند بازنگری اساسی در قوانین موجود، تقویت نظارت بر صنایع نفت و گاز، افزایش آگاهی عمومی، و همکاری بین‌بخشی هستیم.

نارسایی و پراکندگی قوانین و مقررات

یکی از چالش‌های اساسی در مقابله با جرایم زیست محیطی در حوزه نفت و گاز، نارسایی و پراکندگی قوانین و مقررات موجود است. این پراکندگی در قوانین مختلف از جمله قانون مجازات اسلامی، قانون حفاظت محیط زیست و قوانین خاص صنعت نفت و گاز مشاهده می‌شود که منجر به ابهام در تعیین مسئولیت، تداخل در اجرای قوانین و در نهایت کاهش اثربخشی آن‌ها در پیشگیری و برخورد با این جرایم می‌شود. همچنین، فقدان قوانین جامع و به‌روز در حوزه جرایم زیست محیطی خاص صنعت نفت و گاز، باعث شده است که بسیاری از تخلفات زیست محیطی در این حوزه بدون مجازات مناسب باقی بماند. علاوه بر این، نبود تعاریف دقیق از مفاهیم کلیدی مانند آلودگی محیط زیست، جرم زیست محیطی و مسئولیت کیفری شرکت‌ها در قوانین موجود، موجب بروز اختلاف نظر در تفسیر و اجرای قوانین شده است. از سوی دیگر، عدم هماهنگی بین قوانین زیست محیطی و قوانین اقتصادی، به ویژه در حوزه نفت و گاز، سبب شده است که اغلب اوقات منافع اقتصادی بر حفظ محیط زیست ارجحیت یابد. در نتیجه، این نارسایی‌ها و

پراکندگی‌ها در قوانین و مقررات، به یکی از موانع اصلی در راه مقابله مؤثر با جرایم زیست محیطی در صنعت نفت و گاز تبدیل شده است.

فقدان ضمانت اجرایی موثر

یکی از چالش‌های اساسی در اجرای سیاست جنایی ایران در قبال جرایم زیست محیطی در حوزه نفت و گاز، فقدان ضمانت اجرایی موثر است. این امر به دلایل متعددی از جمله پیچیدگی قوانین زیست محیطی، عدم تناسب مجازات‌ها با میزان خسارت وارده، ضعف در نظارت و اجرای قوانین، نفوذ اقتصادی صنایع بزرگ و فقدان مشارکت مردمی در فرایند تصمیم‌گیری قابل تبیین است. در بسیاری از موارد، مجازات‌های پیش‌بینی شده برای جرایم زیست محیطی، بازدارندگی کافی نداشته و هزینه‌های تخلف برای بنگاه‌های اقتصادی بزرگ ناچیز به نظر می‌رسد. همچنین، رویه‌های قضایی طولانی و پیچیده، باعث طولانی شدن روند رسیدگی به پرونده‌های زیست محیطی و کاهش اثرگذاری مجازات‌ها می‌شود. از سوی دیگر، فقدان مکانیسم‌های موثر برای جبران خسارات وارده به محیط زیست، انگیزه‌ای برای رعایت قوانین زیست محیطی ایجاد نمی‌کند. در نتیجه، این عوامل دست به دست هم داده و به کاهش اثربخشی سیاست جنایی ایران در مقابله با جرایم زیست محیطی در حوزه نفت و گاز منجر شده است.

عدم تناسب مجازات با جرم

عدم تناسب مجازات با جرم در حوزه جرایم زیست محیطی نفت و گاز، یکی از چالش‌های جدی در اجرای سیاست جنایی ایران است. این عدم تناسب، به دلایل مختلفی از جمله پیچیدگی فنی جرایم زیست محیطی، ماهیت گسترده و طولانی مدت آثار زیانبار این جرایم، نبود ارزیابی دقیق از میزان خسارات وارده و همچنین ناکافی بودن مطالعات علمی در زمینه تعیین میزان مجازات مناسب، قابل تبیین است. از سوی دیگر، قوانین موجود در این حوزه اغلب به صورت کلی و مبهم تنظیم شده‌اند و معیارهای مشخصی برای تعیین میزان مجازات ارائه نمی‌دهند. در نتیجه، مجازات‌های تعیین شده در بسیاری از موارد، بازدارندگی کافی نداشته و نتوانسته‌اند از تکرار جرم جلوگیری کنند. علاوه بر این، رویکرد سستی و کیفری محض در برخورد با جرایم زیست محیطی، با توجه به ماهیت پیچیده و چندوجهی این جرایم، چندان کارآمد نبوده و نیازمند اتخاذ رویکردهای ترکیبی و جامع است که در کنار مجازات، بر ترمیم خسارات وارده و پیشگیری از تکرار جرم نیز تأکید داشته باشد.

نتیجه گیری

در این پژوهش، سیاست جنایی ایران در قبال جرایم زیست‌محیطی در حوزه نفت و گاز مورد بررسی جامع قرار گرفت. نتایج نشان داد که علی‌رغم پیشرفت‌های قابل توجه در قوانین و مقررات، همچنان نواقص و چالش‌هایی در اجرای این قوانین وجود دارد. از جمله این چالش‌ها می‌توان به عدم تعریف جامع و روشن جرایم زیست‌محیطی، پراکندگی قوانین و مقررات، ضعف در نظارت و اجرای قوانین، کمبود منابع انسانی و مالی در سازمان‌های محیط‌زیستی، و فقدان مشارکت مؤثر بخش خصوصی و جامعه مدنی اشاره کرد. برای بهبود وضعیت موجود، پیشنهاد می‌شود که قانونگذار به بازنگری جامع قوانین و مقررات موجود پرداخته و با ایجاد یک نظام حقوقی یکپارچه و هماهنگ، خلأهای قانونی را برطرف نماید. همچنین، تقویت نهادهای نظارتی و افزایش مشارکت بخش خصوصی و جامعه مدنی در حفاظت از محیط زیست ضروری است. در کنار این موارد، آموزش و آگاهی‌بخشی به عموم مردم و کارکنان صنایع نفت و گاز در خصوص اهمیت حفاظت از محیط زیست و مسئولیت‌های فردی و اجتماعی آن‌ها در این زمینه، از جمله اقدامات مهمی است که باید مورد توجه قرار گیرد. در نهایت، با اتخاذ سیاست‌های حمایتی از فناوری‌های پاک و تجدیدپذیر و تشویق صنایع نفت و گاز به استفاده از این فناوری‌ها، می‌توان گامی مؤثر در جهت کاهش آلودگی‌های زیست‌محیطی برداشت.

پیشنهادها

پیشنهادهای ارائه‌شده در این بخش، حاصل تحلیل دقیق ابعاد مختلف سیاست جنایی ایران در قبال جرایم زیست‌محیطی با تمرکز بر حوزه نفت و گاز است. این پیشنهادها با هدف ارتقای اثربخشی سیاست‌ها و بهبود شرایط موجود طراحی شده‌اند. در تدوین این پیشنهادها، تلاش شده است که جنبه‌های تقنینی، قضایی و مشارکتی در کنار ابعاد فرهنگی و فناورانه مدنظر قرار گیرد. همچنین، این پیشنهادها بر مبنای ضرورت توجه به ابعاد ملی و بین‌المللی موضوع تنظیم شده‌اند و مسیرهایی عملیاتی برای مقابله با چالش‌های زیست‌محیطی پیش‌رو ارائه می‌دهند.

۱. تقویت بُعد تقنینی سیاست جنایی زیست‌محیطی

برای مقابله با جرایم زیست‌محیطی، نیاز به قوانینی جامع، شفاف و بازدارنده وجود دارد. تدوین یک قانون جامع زیست‌محیطی با تمرکز بر صنایع نفت و گاز و تعیین دقیق مصادیق جرایم و مجازات‌های متناسب می‌تواند به کاهش تخلفات کمک کند.

همچنین، بازنگری در قوانین موجود و اصلاح نارسایی‌های تقنینی، از جمله پراکندگی و عدم هماهنگی قوانین، ضروری است. چنین اقداماتی می‌تواند به ایجاد یک ساختار قوی قانونی منجر شود که هم پیشگیرانه باشد و هم در زمان وقوع جرم، کارآمد عمل کند.

۲. تخصصی کردن نظام قضایی برای رسیدگی به جرایم زیست‌محیطی

جرایم زیست‌محیطی در حوزه نفت و گاز به دلیل ماهیت پیچیده و تخصصی خود، نیازمند قضاتی با دانش و تجربه کافی است. ایجاد شعبه‌های قضایی تخصصی برای رسیدگی به این جرایم، آموزش و توانمندسازی قضات و وکلای مرتبط، و استفاده از فناوری‌های پیشرفته در گردآوری و ارائه ادله، می‌تواند روند دادرسی را تسریع کرده و نتایج بهتری به همراه داشته باشد.

۱. ابراهیمی، شهرام (۱۳۹۵). *جرم‌شناسی پیشگیری*، چ ۳، تهران: میزان.
۲. احمدیان، محمدعلی و اصغری، سمیرا، *عواقب زیست‌محیطی کاهش سطح آب دریاچه ارومیه و راهکارهای نجات آن*، مجله جغرافیایی سرزمین، شماره ۴۰ علمی - پژوهشی، زمستان ۱۳۹۲.
۳. استفانی گاستون و همکاران (۱۳۷۷)، *حقوق جزای عمومی فرانسه*، ترجمه حسن دادبان، تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
۴. اشوری، داریوش (۱۳۸۳)، *دانشنامه سیاسی*، تهران: پارسا.
۵. امامی قشلاق و محسن، هاشمی، سیدمحمد و محبی، محسن و رستمی، ولی، *حق بر محیط‌زیست سالم در پرتو اصول فقهی و اخلاقی*، مجله پژوهش‌های اخلاقی، شماره ۳۱ علمی - پژوهشی، بهار ۱۳۹۷.
۶. امیرارجمند، اردشیر، *حفاظت از محیط‌زیست و همبستگی بین‌المللی*، مجله تحقیقات حقوقی، شماره پانزدهم، ۱۳۷۳.
۷. انوری، حسن (۱۳۸۸)، *فرهنگ سخن*، دو جلدی، تهران: سخن.
۸. ایران، ش ۲۱۷۰۰۱۳.
۹. بیات، بهرام و همکاران (۱۳۸۷)، *پیشگیری از جرم با تکیه بر رویکرد اجتماع محور*، تهران: نیروی انتظامی.
۱۰. بیگی، جمال محمد مهدی داداشی چکان (۱۳۹۶). *پیشگیری وضعی از جرائم زیست‌محیطی در ایران و اسناد بین‌المللی*، انتشارات خرسندی.
۱۱. پایدار، حبیب‌الله (۱۳۵۴). *چرا انسان متعهد و مسئول است؟*، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلام.
۱۲. پژوهان، سید هادی: *حقوق بین‌الملل و مقابله با انتقال و صدور آلودگی‌های زیست‌محیطی*، نشر شهر دانش، چاپ اول، تهران ۱۳۹۶
۱۳. پژوهان، هادی، *حفاظت از محیط‌زیست و ارتباط آن با صلح و امنیت بین‌المللی*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق، دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۷۷.

۱۴. تقی زاده انصاری، مصطفی و زواره طباطبایی، فائزه: *نگاهی به زوایای حقوق بین الملل کیفری درباره آلودگی نفتی ناشی از کشتی‌ها، مطالعات حقوق انرژی*، دوره ۶، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۹
۱۵. تقی زاده، مریم، *مبانی ارزیابی سیاست جنایی*، مطالعات حقوقی کیفری و جرم‌شناسی، دوره ۴۹، شماره ۲، پاییز و زمستان ۱۳۹۸.
۱۶. جعفری، امین، احمدی، اصغر، *عوام‌گرایی در عرصه سیاست‌گذاری کیفری زیست محیطی*، فصلنامه اخلاق زیستی، سال پنجم، شماره پانزدهم.
۱۷. جلالیان، عسکر و زارعی، مصطفی و افروغ، عبدالمحمد: *چالش‌های حقوق کیفری بین‌المللی در مبارزه با جرایم زیست محیطی*، فصلنامه مطالعات بین‌المللی پلیس، سال هشتم، شماره ۳۳، بهار ۱۳۹۷
۱۸. جلالیان، عسکر، *مسئولیت بین‌المللی رژیم صهیونیستی به دلیل نقض حقوق بین‌الملل محیط زیست در مخاصمه ۲۲ روزه غزه*، مجله راهبرد، شماره ۶۵ علمی - پژوهشی، زمستان ۱۳۹۱.
۱۹. جمال بیگی، شیریان نسل، حسین بیگی، *بررسی تطبیقی جرم احراق در حقوق اسلام، ایران و انگلستان*، ارائه شده در دومین کنفرانس بین‌المللی اقتصاد، مدیریت و فرهنگ ایرانی اسلامی، اردیبهشت مهر ۱۳۹۴.
۲۰. جنیدی، م، *صنایع معدنی و آلودگی محیط*، تهران، انتشارات سازمان گسترش و نوسازی صنایع ایران، ۱۳۵۲..
۲۱. لازرژ، کریستین (۱۳۸۱)، *سیاست جنایی*، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: یلدا.
۲۲. مشهدی، علی (۱۳۹۳). *مجموعه قوانین و مقررات محیط زیست در صنعت نفت*، خرسندی.
۲۳. مشهدی، علی و خسروشاهی، حسن و سپردار، مریم: *بررسی الزامات حقوقی زیست محیطی صنعت بالادستی نفت و گاز در اسناد بالادستی جمهوری اسلامی ایران*، فصلنامه پژوهش حقوق عمومی، سال بیست و یکم، شماره ۶۲، ۱۳۹۸
۲۴. مشهدی، علی و کوثری، وحید: *پیمان جهانی محیط زیست؛ از قوام نیافتگی منابع تا توسعه هنجارهای زیست محیطی ملل متحد*، مجله تحقیقات حقوقی، دوره ۲۳، شماره ۹۰

۲۵. مشهدی، علی: *حقوق آلودگی هوا (مطالعه تطبیقی)*، انتشارات خرسندی، چاپ اول، تهران ۱۳۹۲
۲۶. مشهدی، علی، *حقوق آلودگی هوا*، انتشارات خرسندی، چاپ نخست، ۱۳۹۲.
۲۷. مشهدی، علی، فهیمی، عزیزالله، *لندیشه های حقوق محیط زیست*، انتشارات دانشگاه قم، چاپ نخست ۱۳۹۳.
۲۸. معلوف، لويس (۱۳۸۳)، *المنجد فی اللغة*، قم: اسلام.

منابع انگلیسی :

۱. Abaraviciute, D (2010). Environmental protection through criminal law: the case study of Lithuania. A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements of Lund University International Master's Programme in Environmental Studies and Sustainability Science (LUMES).P. 24.
۲. Abaraviciute, D (2010). Environmental protection through criminal law: the case study of Lithuania. A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements of Lund University International Master's Programme in Environmental Studies and Sustainability Science (LUMES).P. 24.
۳. Agenda 21, Chapter 8, Integrating Environment and Development in Decision Making, para 18